

БӨГҮН — СОВЕТ КОНСТИТУЦИЯ ХҮНҮ

БҮГҮ ЧУРТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЯЛЕРД, КАТТЫЖЫЧАР

ШЫҢ

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди
Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы Өртөө 2 көп.

СЭКП Тыва обкомунуң IV пленуму

Обкомунуң ээлчеглиг пленуму «СЭКП ТК-ның октябрь Пленумунуң шийтирилери болгаш областың партия организациязының сорулгаларының дугайында» СЭКП обкомунуң бирги секретары эш С. К. Токаның илеткелин база «СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң даштыкы политиктиг ажил-чорудулгазынга хамаарыштыр СЭКП ТК-ның Пленумунуң үндүрген доктаалының дугайында» партия обкомунуң ийгиги секретары эш В. Н. Филипповтуң илеткелин дүүн дыннап чугаалашкан.

Үстүнде ийн айтырыг талазы-биле пленумунуң киржикчилери эштер М. М. Сухачев (СЭКП Танды райкомунуң бирги секретары), Н. И. Куценко (республиканың Министрлер Чөвүлелиниң даргазының бирги оралачысы), С. Д. Киров (көдээ ажил-агый болгаш белеккелдер ажилдакчыларының профэвилел обкомунуң даргазы), Н. П. Федоров (СЭКП Каа-Хем райкомунуң бирги секретары), К. М. Шымыр (республиканың улусчу контроль комитетинин даргазы), И. М. Шершнева (Улуг-Хемде «УТКА-25 чылы» совхозтун кол зоотехниги), Б. М. Достак-оол (республиканың мелiorация болгаш

суг ажилының министри), М. С. Харченко (СЭКП Бий-Хем райкомунуң бирги секретары) болгаш өскелер-даа санал берип, ТК-ның Пленумунуң шийтирилери-биле холбаштыр республикада, районнарда база тус-тус ажил-агыйларда чер болгаш мал ажилының амгы байдалын анализтеп, ээлчеглиг сорулгаларын чугаалааннар.

СЭКП Тыва обкомунуң пленуму СЭКП ТК-ның иштики база даштыкы политиктиг ажил-чорудулгазын бүрүнү-биле чүүлдүгүзүп көргөн.

СЭКП обкомунуң пленуму чугаалашкан айтырыглар талазы-биле тодаргай шийтирилери хүлээп алган.

СЭКП Тыва обкомунуң пленуму организастыг айтырыгны база чугаалашкан, СЭКП Тыва обкомунуң школа болгаш өөредилге черлеринин килдизиния эргелекчизи эш Г. С. Сабирзяновтуң өөренип чорутканы-биле холбаштыр ону ол хүлээлгезинден хостааш, ук килдизин эргелекчизинге эш Б. Л. Ондарны бадылаан.

Пленумунуң ажилының дугайында өчтө «Шынын» декабрь 8-ге үнер номеринге парлаттынар.

СОЦИАЛИСТИГ

Улуг Октябрь ижилериниң күзүп чоран бодалын төөгүгө бир-ле дугаар боттандырган — ниитилелдин бүгү чертерин шийтирилээринге кижи бүрүз кирири, амылчы чонга эң-не таарымчалыг эрге-чагырганы тургускан. Октябрь революциязы тилелден соонда лозуннар декретче шилчип, а декреттер амыдыралга боттанып эгелзэн. Ленинчи партия: улустарга тайбың деп чарлааш, тайбыңны тургузар дугайында бүгү хемчеглерин алган: черни тараачынырга дээш, оларга черин берген; эрге-чагырганы Советтерге дээш, эзулуг улусчу эрге-чагырганы тургузуп берген.

Декабрьның 5-те Совет Эвилелиниң амылчы чоннары Конституция хүнүн — бистиң чуртувустуң Үндэсин Хойлузунуң хүнүн демдегеп турар. Ында амылчы чонунуң политиктиг чаалап алышынының, социалист тургузуушкунун чорудулгазының дургузунда тургустунган демократтыг принциптерин быжыглаттынганы илереттинген. Декабрь 5-ол бистиң демократиялыстың байырлары.

Совет социалисттик демократия сайзырагыйың олар. Ону амылчы чоннар депутаттарының Советтеринин ролунуң бедзинден, оларның ажил-чорудулгазында хей-никити эгелзешинериниң күштелгенинден, бүдүрүлгө, социал болгаш култура амыдыралының айтырыгыларын шийтирилээринге амылчы коллективтериниң болгаш хей-никити организацияларының ролунуң улгатканындан көрүп болур. Ажилдаарыңа, дыштанырыңа, социал хандырылга алырыңа, өөренириңге дээш ышаш совет ижилериниң кол эргелери оон-даа ырай малбарган.

Буржуа демократияның байдалдарында социал эрге-шөлз болгаш хосталга чонуну дына хей массаларыңа аңа-ла өзү барымдаалаан хевирлиг туруп турар болза, оон ылгалыштыр ниитиниң өчүзүмүнүң үндэсинге тыыылган социалисттик демократия амылчы чоннарга социал-политиктиг эргелери болгаш чүдүлгениң хостуун хандырып берип, күрүнө, ажил-агый болгаш ниитилел чертерин эргеп башкаарыңа амылчы чоннарың киришиниң калбак аргаларын амылчы берип турар. Амылчы чоннар депутаттарының Советтериниң сессияларыңа, партия, профэвилел болгаш ниити хуралдарга, улусчу контролдуң органыңар, парлаганы, радиону, телевиденини дымчыштыр амылчы чоннар ниитилел амыдыралыңа яны-бүрү айтырыгыларын талазы-биле санал бодалдарын илеретип, хойлу телевилелдерин чугаалажып, четпестери болгаш алдагалдарын шүүмчүлөп, хойлу үрзешкинеринге болгаш организас чок чорумка ууур демиседа чорудуп турарлар.

СЭКП-ниң XXIII съездинге амылчы чоннар депутаттарының Советтеринде совет социалисттик демократия эң-не илези-биле боттаныгын демдегелзэн. Олар күрүнө эрге-чагыргазының органыңа болбушаан, амылчы чоннарың эң-не массалыг хей-никити организациялары болуп турар. Ол чорук бис-

ДЕМОКРАТИЯ

тин улусчу эрге-чагыргавысты быжыг, авторитеттиг, чонга чоок болдуруп турар. Советтерге амгы үеде ийн миллион амыл депутаттар сонгуттурган, а оларның активтери — 25 миллион кижи. Ол дээрге күрүнени эргеп башкаарыңа чонунуң пратинтиг кирижилгези-дир.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң амгы чылдазының 1517 депутаттарында 404 кижи амылчылар, 294 колхозчулар болгаш 154 култура, эртем, чырдыгышын, кадык камгалалының амылдамчылары бар. Чер-чер Советтериниң депутаттарының 30 хуузу амылчылар, 31 хуузу колхозчулар болуп турар. Бо саннар бистиң эрге-чагырга органыңарыңыстың эзулуг демократтыг характерин көргүзүп турар.

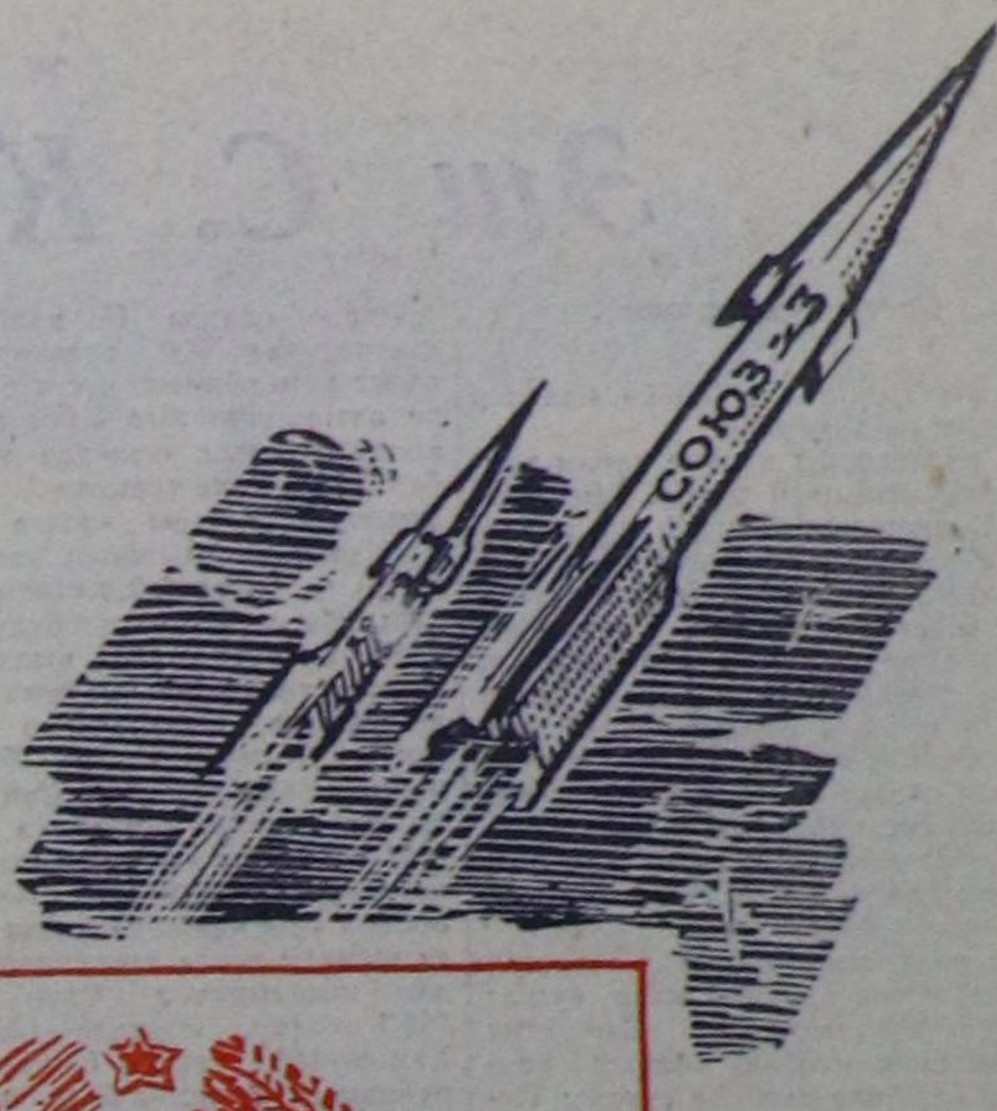
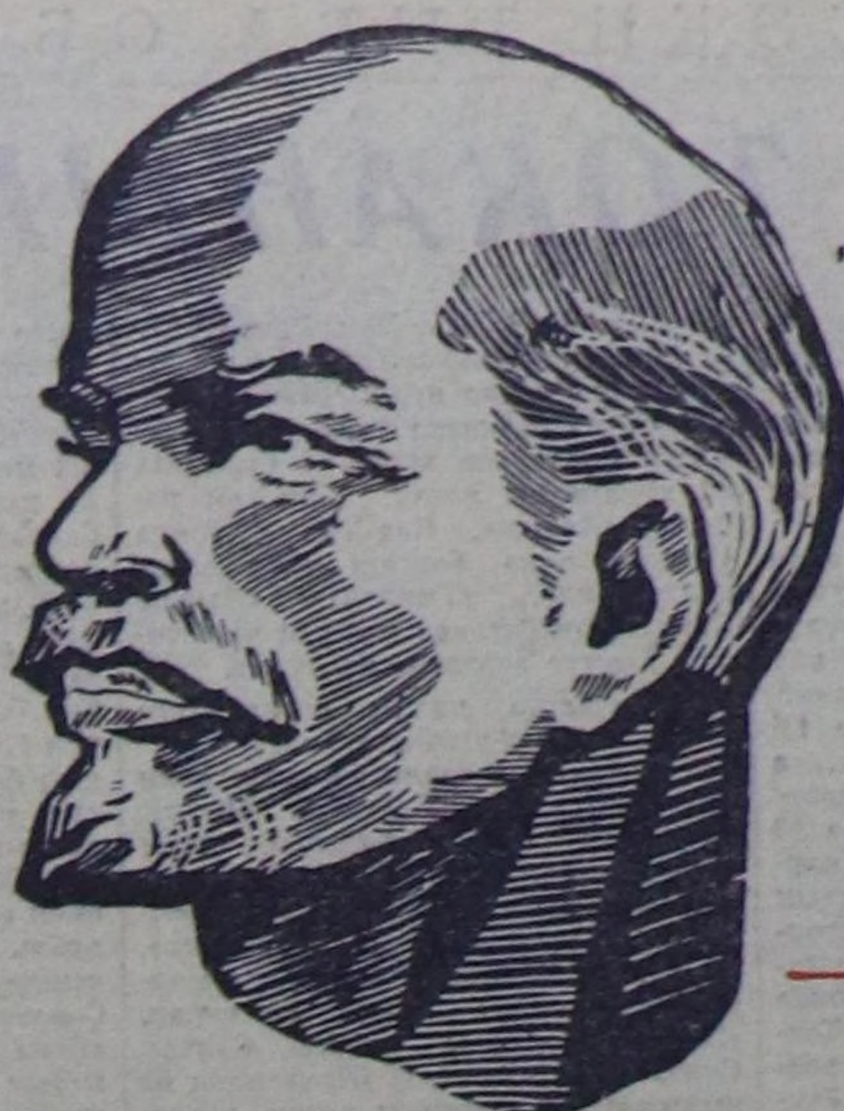
Совет Эвилелинде бүгү-ле нацияларга, улустарга дек политиктиг эргелери бергенинден аңгыда, оларның экономиктиг, социал културалыг хөгжүлгезинге бүгү-ле таарымчалыг аргаларын тургузуп берген.

Бистиң күрүнө системавыстың демократтыг характери амылчы чоннар депутаттарының Советтериниң сонгучуларының контролдуң адаанга амылдам, оларның мурнуңа үргүлчү өчтөтүг болуп турарындан база илереттигер. Ону бистиң республиканың Советтериниң амыдыралыңдан-на көрүп болур. Эртен чылын район Советтериниң, Кызыл хоорай Совединиң, көдээ Советтериниң депутаттары сонгучуларың мурнуңа боттарыңың өчтөдүн бергенер. А Советтериниң күүсенки комитеттери сессияга, амылчы чоннарың мурнуңа өчтөтканың база берилзэн. Амылчы чоннар ол өчтөткэргэ эрге-чагырга органыңарың амылчы-биле танынып, саналдарын берип, четпестери шүүмчүлзэн.

Коммунист партия Советтериниң органыңарың быжыглаарыңа доктаамал ичизиниң салып турар. СЭКП ТК чонга эң-не чоок турар эрге-чагырга органыңарың — көдээ болгаш суур Советтериниң амылчы экинжиге дугайында доктаалды хүлээп алган. Ол чер-чер Советтериниң ажил-чорудулгазын экинжигеринге улуг ролдуг болган. Олар улам инициативтиг, харысчалыг, чон-биле быжыг харылаалыг апарганнар.

Совет социалисттик демократия анык — ол чартык чус чыл чаа-ла амыл чоруп. Бо үениң иштинде бүгү нацияларын болгаш амылчы чонуну, улустарын дек эргелеринге үндэзилеткениң күрүнө тургузуушкуну боттаткан. Бистиң ниитилел тургузуушта, күрүнө системавыста, хойлу-дурум-неривисте совет улустуң экономиктиг болгаш социалдыг чеддишкинери быжыглаттыганы.

Октябрьның социалист Улуг революциязындан төртүтүгениң ниитилел болгаш күрүнө тургузууштуң демократтыг эргелери улам сайзырагыйың. Социалист демократияны сайзырагыйыңа экономиктиг болгаш социалдыг хөгжүлдени дүргедер, коммунист тургузуушкунуң сорулгаларын шийтирилээрин дүрген болгаш дээштиг чедип алып арганы бээр.

ССРЭ-ниң
КОНСТИТУЦИЯЗЫ

В. ВОЛЧЕНКОНУЧ чүрү.

Чыл планы ажыр күөсеттиңген

Тываның көдээ ажил-ишчилери В. И. Ленинниң төртүтүгенин хүтүдөн бээр 100 чыл оюн төлөтүп үткүр даш социалист чарышты калбартышаан, мал ажилының продукцияны күрүнөгө сазарың планың хуусаа бетинде күөсеткени СЭКП обком, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели СЭКП ТК-га болгаш РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиге илеткээн.

Декабрьның 1-ге чедир чыл онаалгазы күрүнөгө сүт садар талазы-биле 100,2 хуу, аъттын — 101,8 болгаш дүтүгү — 106,5 хуу күөсеттиңген, лагаз туургаларын бүдүрениң болгаш сазарың планы күөсеттиңип турар.

СЭКП ТК-ның октябрь Пленумунуң шийтирилери амыдыралга боттандырышаан, колхозчулар болгаш совхозтарын амылчылар, көдээ ажил-агыйның тускай эртемнигери, республиканың бүгү амылчы чоннары мал кыштагалалыктын организастыг чорудар, үренинерин, көдээ ажил-агый техниказын чаксы тарылгага чогуур өйүлз белекээр талазы-биле бүгү күштерин мобилизааалар.

А. Н. КОСЫГИННИН ЛИ ДЮ ЕН-
БИЛЕ БЕСЕДАЗЫ

СЭКП ТК-ның Политбюро кезиктүг, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгин Кореяның Күш-ажыл-чарыштың ТК-ының Политбюро кезиктүг, КУДР-ниң Министрлер Кабинетиниң Даргазының оралачысы Ли Дю Енни декабрь 3-те Кремльге хүлээп алган. Ли Ен эртем-техниктиг айтырыгларын талазы-биле чакаттар аразының консультатив совет-көрей комиссияның Москвада эртип турар III сессияның амылдамда кирип турар.

А. Н. Косыгин биле Ли Дю Енни арамыңа найыралы совет-көрей харылаларын улам хөгжүлгезиниң айтырыгларын талазы-биле бесед болган. Бесед чуреттин ханамындан эш хуузула байдалга эрткен.

(СЭТА).

СЭКП ТК-ның ОКТЯБРЬ (1968 ч.) ПЛЕНУМУНУН ТҮННӨЛДӨРИНИН БОЛГАШ КӨДӨЗ АЖЫЛ-АГЫЙНЫ КӨДҮРЕР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ОБЛАСТЫН ПАРТИЯ ОРГАНИЗАЦИЯЗЫНЫН СОРУЛГАЛАРЫНЫН ДУГАЙЫНДА

СЭКП обкомунуң бирги секретары С. К. ТОКАНЫН илеткели

СЭКП ТК-ның октябрь (1968 ч.) Пленуму СЭКП-ның XXIII съездинин болгаш СЭКП ТК-ның Пленумунуң көдээ ажил-агый айтырыгыларын талазы-биле шийтирилериң күөсеттиңип турарының чорудулгазының дугайында айтырыгны чугаалажып көргөн. 1966—1970 чылдарда ССРЭ-ниң улус ажил-агыйның хөгжүлгезин беш чыл планының талазы-биле Директиваларын съезд бадылаан үеден бээр ийн чартык чыл амыл үе эрткен. Ол үениң дургузунда Совет Эвилелиниң амылчы чоннары бистиң Төрөзү чуртувустуң экономиканы болгаш културалың хөгжүлгезинге чаа-чаа чеддишкинерин чедип алганыр. 1966—1968 чылдарда ССРЭ-ниң үлестүр продукциязы барык 30 хууга өзүп турар. 1000 элчиг улуг үлестүр бүдүрүлгелерин амылдамда кирген.

Көдээ ажил-агыйның хөгжүлгезинге чеддишкинер база чедип алдыган. 1965—1967 чылдарда чуртка көдээ ажил-агыйның ниити продукциязы чылда ортумак хемчээли оң мурундагы үш чылдарга бодарга, 15 хууга амыл болган.

Ол чылдарын дургузунда Тыва АССР-ниң экономиказы болгаш културалы даяа өскөн. Республиканың амылчы чоннары кайтаачылыг хүлүнү — В. И. Ленинниң төртүтүгенин хүтүдөн бээр 100 чылдан төлөтүгү турар болгаш бис чыл

планын хуусаа бетинде күөседир дээш социалист чарышка бүгү совет улус-биле кады кирипкен. Беш чыл планының үш чылдарын дургузунда республиканың үлестүр продукциязы 20 хууга көвүдөр, куш-ажылдын бүдүрүлгөзү 9 хууга өзөр.

Тываның көдээ ажил-агыйн база эки хөжүгү турар. 1965—1967 чылдарда көдээ ажил-агыйга күрүнөң кашкал садышкынының хемчээли 1962—1964 чылдарда 61,3 млн. рубль турганыга ууур 71,3 млн. рубль болган. Салып алып өрткелерин бедиктепниң болгаш көдээ ажил-агый продукциязын пландан ажыр сатканы дээш немелдө төлөвирин тургусканының түнөүлө, республиканың колхозтарының болгаш совхозтарының орутталары 35 млн. рубльге өскөн. СЭКП ТК-ның март (1965 ч.) Пленумунуң соонда Тываның көдээ ажил-агыйн 1247 тракторларын, 670 тараа комбайннарын, 1447 чыкк автомобильдерин, 11,3 муң тонна минералдыг чедимчилдигелерин, хоран хизматтарын алган.

Көдээ ажил-агыйн көдүрериң улам ылай дүргедер дугайында партияның болгаш чакаттын сагыш салышкыны көрүлгө ажил-ишчилериниң амыдырал деңселиң

өзүлгезин хандырган. Бир өвөс 1964 чылда бистиң республиканың күшү-ажыл кылып шыдаар колхозчулун айда ортумак амыл төлөвир 49 рубль турган болза, 1967 чылда ол 68 рубль четкен.

Көдээ ажил-агыйда эң чугула сорулга болза, тараа бүдүрүлгө бүгү хемчег-биле көвүдериң болгаш ниитиниң мал ажилын улам ылай хөгжүлгөзү болур деп, СЭКП-ниң XXIII съездин толдургайлаан. Ону барымдаалаан бистиң республикага хорунуң үнүм-дүжүлгүлү болгаш чер ажилының културалың бедиктерин, маддын баш санын көвүдериң болгаш оң продукттуулун бедиктерин талазы-биле хемчеглерин амылдам ылган турган. Сугаттыг черлерин үр-түңгөлдө амылдам, үрениң амылчы чонунуң културалыңа, тарылга шөлдө-риниң структуралың сайзырагыйың амылдам чамдык чеддишкинер бар. Эъткыр мал ажилы, көдээ ажил-агый бүдүрүлгезиниң специализаастары хөгжүп эгелзип, колхоз-тарда, совхозтарда күш-ажылды ортумак амылдам болгаш төлөвир аки-жип турар. Оң түңгөлдө республиканың көдээ ажил-агыйның ниити продукциязын чылда ортумак хемчээли сөөгү үш чылдар

нын дургузунда 12,1 хууга улгаткан. Маддын баш саны элзеп өскөн. Таңды, Чөөн-Хемчик, Бий-Хем, Улуг-Хем болгаш Барым-Хемчик районнарың колхозтары мал ажилыңа чорудуруңа эрге-чөгүлгөзү чедип алган.

Ыччалзажок көдээ ажил-агыйн бүгү хемчег-биле хөгжүлгезин дугайында XXIII съездин болган СЭКП ТК-ның Пленумунуң айтырыгыларын ам-даа четпес шийтирилтиңип турар. Республикада көдээ ажил-агый култураларының дүжүлгү болгаш мал ажилыңа продукттуулуг кошкак өзүп турар. Сөөгү үш чылдарын дургузунда чүтлө 15 колхозтар болгаш совхозтар гектар черден оң центнер тараан ач келген, а арганнарында ол ийн катан куду болуп турар. Бо чылдың республикага гектар черден ортумак дүжүт чүтлө 3,6 центнер тараа болган, оон түңгөлдө күшү-ажыл тараа дүжүлгөзү оналганын күөсеттиңген, ажил-агыйлар барык чыл бүрүдө үрениң болгаш мал чон тараа-биле бүтүп хандырылган. Чүтлө СЭКП ТК-ның болгаш Совет чакыңтарын улуг сазыш салышкыны амылдам бистер агар-бойдустуң берге байдалың аар уржуң бил-сүртүгү эвес үрениң билбес 66 муң гектар тараа болгаш өске-

даа материалдар-биле эргемж чугула дуадамачыны көргүзүп турар. СЭКП Төп Комитетиниң Ленинчи национнал политиказын өндүр-чагаайы оон база катан тодаргай лзепер турар.

Тараа дүжүлгүдүн тургуштуг эвес болуп турарының кол чылдаганы болза, чер ажилын чорударыңа эртемге үндэзилеттиңе методтарын партия, совет болгаш көдээ ажил-агый органының хүч бүрүдө кичингел салыры бистиң чедип албанымыста болуп турар. Кандаашкыл республиканың барык-ла бүгү ажил-агыйларының черлери таварыкы турда, а түңгөлдө яны-бүрү болуп турар. Чийээлзеге, Таңды районда «Революцияның чамдыкы», Каа-Хем — районда «Коммунизмге өртүк», «Гнидег» колхозтар болгаш «Мейкей», «Барлык», «Россия», «УТКА 25 чылы» совхозтар болгаш чамдык өске-даа ажил-агыйлар барык чыл бүрүдө тараларың чагай дүжүлгү ап турар.

Ыччалза-даа хей ажил-агыйларда оң ыдыг эвес болуп турары хомуданчыг. Чийээ, сөөгү үрениңже шийтиң дугайында бисте шуугаалын чүтлө хей. Бо чылдың сөөгү эвес үрениң билбес 66 муң гектар тараа културалары тарыт

тыганы азы 28 хуу, оон дштинде Бай-Тайга районта 96,4, Барлык-Хемчикке—65, Чөөн-Хемчикке—44 болгаш Каа-Хемге—32 хуу. Чылдың-на колхозтарын, совхозтарын фермаларыңа хей саныг органың чедимчилдигелер мөөн-нели бээр. Ыччалза-даа оларын хөрдүңгө төп турары эвээш. Планада көрдүнгөн 200 муң тоннаның орунунга 1968 чылдың дүжүлгөдүн чүтлө 64 муң тонналы төккөн. «Улуг-Хал», «Талы», «Шекпээр», «Гнидег» совхозтарда, Таңды, Бий-Хем, Чөөн-Хемчик районнарың колхозтарында бо талазы-биле онза багай салты салып турар.

Бок үнүштер-биле илемеилдиг дээшкелерин, черге өл-шпты мөөн-нели, чайгы арыг аңдарыңаң болгаш эрте аңгыс аңдарыңаңың дуады-биле чакып тарырыңын хуусааның кымырары республика-кың хөрдүң-бойдус байдалдары не-геш турар. Чийээ, «Революцияның чамдыкы» колхозта чайгы арыг аңдарыңаң уууг чугулага көрүп турар, мычтанга мыда «кандам-кык» деп чүвени билбес. Сөөгү он чылдар дургузунда чайы аңдарган черлерге ортумак дүжүт гектарга онааштыр тарааның 13,5 центнер, а он таарымчалыг чылдарда—17—19 центнер болган, мычтаага «Найм-

рал» совхозка сөөгү 5 чылдарда ортумак-биле тараа култураларын 34,3 хууун чазып ууур аңдар-ган шөлдөргө чакып турган, оң ор-тумак дүжүдү гектарга онааштыр 4,5 центнерден ашпаан.

Республиканың хей ажил-агый-ларын чедип чакып болгаш күшү белекээриниң планы үстүп турар. 1967—1968 чылдарда республиканың бүгү тарылга шөлдөргө 35 хуу-аун чазып ууур аңдарган черлерге чоруткан. Найырал, «Улуг-Хал», «Чыраа-Бажы» совхозтар, Чөөн-Хем-чик районун колхозтары болгаш чамдык өске-даа черлер кайгы, күсүк чер аңдарыңаң барык чө-руттайып турар, ол чорук дүжүлгү културалыңа чедирер. СЭКП ТК-ның октябрь Пленуму суг амыл-агый туудушкунуң айтырыңа болгаш сугаттыг черлерин амыл-лаарыңа ууг кичингел салган. Бисте ол утганышкында эгертп-мес курлавырлар бар.

Барым-Хемчик районун «Большевик» колхозунга сугаттыг чер-лерге тараа култураларының дү-жүдү сөөгү үш чылда гектарга ор-тумак-биле 13,4 центнер, совхозтар «Легесес»—13,6, «Чыраа-Бажы» —14,3 центнер болган. Каа-Хем ра-йонун «Октябрь 14 чылы» колхозу болгаш «Легесес» совхоз сугаттыла-дыг черлерге хей чылдың ситенип-

(Уланчызы 2-ги арында).

Чоргаар дыңналыр

ЧУГУЕ бистин чуртууаа аас, харып-даа чер бомбразанын бүгү булуңуна чоргаар дыңналыр турар ийи сөс бар. Ол болза— Совет кижип деп сөстөр-дир. Совет кижип деп чоргаар-биле адаттынар чаагы эргени биске Улуг Октябрь хайыраан. Бир дугаар совет кижип—улуг Ленин бистере, совет кижилерге, эрге-шөлөжө, аас-кежикче орунту аяңдып берген. Совет кижипин чаалап алган улуг эргелер болган чаагы хуулаалары ам бистин Конституцияда дүмүктүнгөн, алдын үжүктөр-биле бажыттылар.

Кижип чоргаар чурттаары? Сен болуп болган сөз-биле кады чырык өртемейде турт-турар кижип бүрүзү деп эргелик, хостуг күш-ажымдык болган аас-кежиктиг чурттаар төдө-дө, чүгү кылза чогууру? Кижип төрөдөгөнүн муракчы угаанынгалары, бистин бурунгалары-ам бо айтырыгы хой чүс чылдарга салып кел-ген. Бо айтырыгыт эң баштайгы шын харымын Карл Маркс берген. Ол харымын амыдыралга ботландырылган Владимир Ильич Ленин баш-таан. Кижилерин чүс-чүс чылдарга күзөп кел-ген күзөп, болуп келген бодалы ам совет кижипин амыдыралында боттаган. Делегейде эң-не баштайгы совет күрүсүнүн тургузукчуу, социализмни тургузукчуу кылды? Совет кижип деп харылаары—улуг чоргаарал-дыр.

Сурагылы оң чеди чылдын октябрьда Петроградтын кулдуктарына, хамааты дайынын чылдарында Украинанын ховуларын, Сибирини тайгаларында аас-кежип дөң, чоптук чорук дөң илгит ханни төкөнөр—совет кижип-дөр-ле болгай. Баштайгы беш чыл планарында Сталиградтын болган Харьковтун трактор за-воддарын, Кузбастын болган Днепростантин ту-дугуларын совет кижип кыштын согуш соок ди-вейи, чалыкып кыштын илгит дөң-дөң турган.

Дайын мурундагы стахановчулар болган дөң-дөң чоруктарынын маалыры кыш-аңыс-биле бистин бөгүтү чурттап турарымыс чаагы болган тургузукчу уеистин эргени сал-ганар. Бөгүтү аңы-тодун, ал-бодуустан аас-кежипин Ада-чурттуу Улуг дайымын чан-кыктыг чылдарында матростар болган марш-е-втер боттарынн мага-боду-биле, маалырыг чорчу-биле камгалап берген. Совет кижипин хосталган, аас-кежипин совет кижип кам-галап, тилеп үнгөн. Ылчанган совет кижип-тилекчи-дир, маалыры-дыр.

Кижип төрөдөгөнүн чырыкылыг келер үе-ли—коммунизмни тургузукчуу—база-ла совет кижип. Амгы совет кижипин хун бүрүдөгү амы-дырал, аңы-аңы оң бодунга аңа-ла эчеге-биле эртип турар ышкан. А херек кырында оон аңылдап, чурттап эркен шак бүрүзү ком-мунизмге ужуушкуну, космоске кылымтыш-кын-дыр.

Волга биле Дон хеминин аразын туудуруш-каскап, В. И. Ленин аттыг каналды, күчүтүг Енисейде Красноярск ГЭС-ти, делегей-де эң-не баштайгы атомут электрия станция-зын, «Ленин» деп атомут заводду тутканар, үндөн дүргөн ужулар самолёттарын чотаткан-лар—совет кижилер ол.

ОКТАРГАЙ кораблынын тутканар— совет кижилер. Октагаргай эң баштайг ужу-каннар—совет кижилер, гагаринер болган ро-лөдөт-дир. Совет кижипин— бистин эрте-деиништин, илкенеривистин угааны-биле чо-гааткан октагар кораблынын Айнык мыдым чарымын чуртуу тырттырган, чеге эл көп турар апарган. Бистин чер бомбразанын амы-дырал октагарда совет космос аппараты эң-не баштайг чуртуука тырттырган.

Чеге ычкан совет кижипин чүгү кыл-бас, кылдыг үлө бүдүрбөс дээр оңу! Тоолга ышкан кайгамчыктыг чүдүлгөн олар хун бүрүнүн

аңа-ла бөгүтү боттук чүдү болдурун турар. Совет кижип—ол дөңгө боттук хуулааңы-дыр. Хуулааңы болуп эргени, хуулааңынын кы-лур хуулааңы—совет кижипин эргени болган хуулааңынын бистин улуг хойлуусу, хойлуулар-нын хойлуу—Совет Конституция хандырган.

Совет Конституциянын ачылыг болган сорук кижипин херелин аңа-ла тыва кижип—совет кижип ам аас-кежиктиг, эрге-шөлөжөт, оман хо-луг чурттап турар. Совет кижип деп чоргаарал-биле адаттынар эргени тыва аракта Улуг Ок-тябрь, башты Ленин хайыраан. Бо улуг ха-йырал дөң тыва кижипин чүгү улуг өөрүш-кү-биле, ханн өөрүп четтиришкенин боду-биле ам долдунган. Тыва кижип ам улуг херек-ке кижип эргелиг-даа, улуг үзүлгө боттукчу ху-лааңы-даа. Оң эргелери болган хуулааңы-дыр чарыбас.

Шаанда муңгаргай, карангы-дүмбөй, чалга-ранчыг-шышым, хос-чуртук ышкан сагымдар, мында мында ыштыг ханн өгөлдөн өскө көрүп-түг чүс чок, амыдыралыг эң тургунушун үдөгөр-нижэ Тыва чурту ам кырында аплас-хунуң, чериде оман чектеринг апарган. Ты-ва чуртуна каш он чылдар мурунда ааллап чорван кижип бөгүтү база катал ааллап кээр бо-ла, черде тамыас, оң шаанда тургунушун арткан-на чүгө—муң-муң чылдарга туруп кел-ген дагылар, хеминер ол-ла. Оскөз шуптуу чаартыган. Оң дагылар, хеминер бестин ам хуулааңуу турар ышкан сагымдар.

Дагыларын эдериин болган хеминерин уна-рымы, ховуларын болган шынааларын хо-рай, суурлар каастаан. Ол-бо чүгөтөжө олу-со-лун манашкан машиналар, агаарда эспириттер ужулган самолёттар эспириттер, хос-чуртук ышкан турган Тыва чурту оман-серген, тоду-дога алааган.

Тыва чуртун ышчалар «Бурган башкы-даа» хуулааңы, а Совет кижип болуп, хуулааңыг боду шыган эрттиг ачылыг хол-бөт, өтүтү угааны-биле хуулааңуу. Каранка кестир, ку-лакка дыналыр бүгү чүгөп, кижипин кал-чаар чурттаар салым-хууу. «Бурган башкы» номпаан деп боттук, чүдү чораян тыва кижип, совет кижип ам ол бөгүтүг эл, бодунуң салым-чолунуң эл кижип боду болган дээрине бот-тук берген.

«Оттук-тергени», «ужар-башкы» кандыг-ла бир эдериин, көрүтүч чүс кылдыр көрүп, оларны мал-маганын дайымын деп лама, ха-нарга мегелеттирип чораян тыва кижип ам ав-томобильди чораян шари орунга, самолётту чүгүтүк аңы орунга аңылган, хун бүрү амы-дыралын чарыбас чөпсө боттуктур алган.

ТЫВАНЫН черин, оң эдериинсиз байла-тары, бүдүрүлгөн бүгү чөпсө-херексиз ты-ва кижипин—совет кижипин бодунуң бай-лаа, күрүсүн байлаа кылдыр Конституция дү-мүктүнгөн. Ол бөгүтүг эл, күрүсүн эл болу бергенге. «Күрүс дөңгө бист-бис» деп чугаалаар эргелиг болганга тыва кижип-лер ам чоргааралын турар. Чүгө Коммунист-тиктин, Совет эрге-чатыгынын ачылыг ты-ва кижип көрбөн чүгөп көрүп, көдүрбөн хө-нөң көдүрүп, билбөн чүгөп билпип алган! Эрген чок турган черлерде— өрөшкөн суур-лар, куруг чыткан ховуларга кулуун дег та-раа, чаала кижип бестин эргенис черлерде чаагыг оруттар. Чер бүрүчүлүг турдулар, ба-жып бүрүчүлүг аас-кежип, мал-маганын хо-вуларга дейип хамырап аларган. Ак-Довурк болган Хову-Акс араттарын чоргааралы бо-луп турар.

Ажы-тоду школада өрөгөн, аныктары эр-темерге чүткөн, хохунары хойлу дугаар пенсиялан, ал боду аңы-аңышымдыккан

арат кижипин аас-кежипин чүгү чүгө дөмөй-лээр боор. Ол бөгүтү совет Конституцияда чүгө алдын үжүктөр-биле бизжон эвас, харып боттук чүдүд-биле совет кижипин үндөп хойлу да-дырып берген.

Ужук-бизжипин бараанын-даа көрбөй, эрген билгиче чангыр-даа арга чок чораян тыва кижипин олту, кызы ам хаммыктын эдери болу берген. Олар болза Социалист Күш-ажымдын Маалыры Монгуш Чола, Совет Эвиленин Маалыры Хомушчу Чүгү-оол, СССР-ниң Дээди Советинин депутаты Оюн Ак-кыс, сурагыг чогалыг Степан Сары-оол, Тыва АССР-ниң улустун артаң Кара-кыс Мулаук, филология эртеринин кандидаты Монгуш Дорго-оол болган оон-даа өскө чүс-чүс, муң-муң башкылар болган эңчилер, илкенерлер болган агроном-нар, ужудукчулар болган туудукулар ол-дур.

Оларын Совет эрге-чатырга өстүрүп, кижипин Совет демократия кижип бүрүзүг чогал-кыч аргамч үндүрүшүн, чогалкыч бау-биле аңылдарынын аргамч дөңгөп-биле аңылдарынын ачылыг тыва кижип ам хаммы-ктын эл болуп, хаммы үндөп бүдүтүчүг болган. Совет Конституциянын дугаар тыва кижип ам аңылдар-даа, өөрнөр-даа эргелиг.

Шаанда номнарнын, байларын мурунга менди айтырылган бестин харылыг, үнү үмөй чораян тыва кижип ам мында деп ырап турар:

Тывааларын хостуг үнү, чоргаар үнү Диниаваннар диниаван дөң, көрүмнөр дөң,

Элег-түрег, бажычандан аңгымыраан Эким бектик, хором хостуг ырап тур мен...

Хойлуларда совет чуртун хойлууг дег, Хостуг, шынныг, мыдыг хойлууг кайда-даа чок,

Дээди шынныг хойлуугуу мактап ыраан,

Делегейде мен деп чоргаар хамааты чок!

Коммунисттерин улуг партиялыг болган Ленинин тургуну совет күрүсүнүн сактыг хаммас ачылыг Тыва чурту чартыган, ты-ва кижип чалгынаган деп тыва арат бүрүзү улуг өөрүшкү-биле бөгүтү чугаалап турар.

Тыва кижип шаанда ышкан чааскааңырап, чүгө бодунуң дүмүчүн боралып чытпас апар-ганы—тыва араттарын бөгүтү амыдыралы-да бир оңагай чүдү ол. Бөгүтү тыва кижипин бөгүтү чедип алган чүдүлгөн бир эдериинсиз, магадан хаммас үндөп—аязы-бүрү дын-дарга чугаалаар, аңы-бүрү националдыг бөгүтү совет кижипин аңы-дүмү наыйралы ол. Тыва аракта самолётту орус аңымы, тракторну Украин-ниң Харьков, кырап чүдүгү азербайжан нефтин, самосвалды белорус аңы чордуу бер-ген. Тыва кижип бөгүтү элдин элдин ханниг кылган пас-таанын келп, тургун элдин өс-түргөн шайып илпип турар. Тыва аракта татар, хакас оңуңдур бажымын тутуп, ужу бижипти орус эртеринер чогалып берген. Ол бүгү дөң тыва кижип бөгүтү кызыгар чок өөрүп четтиришкенин плердип турар.

Тыва кижип бөгүтү, бөгүтү совет эл-өөрлөр-биле калып коммунизм тургузукчуу болуп турар. Анол чоргааралыг чүгү чүгө чоргааралыг боор! Тыва кижип бөгүтү, бөгүтү совет эл-өөр-биле хол-холдунган туттукчун алган, чырыкылыг келер үе, барааны магалыг кылдыр көстүп келген чаагы бестиче боттуктур басты олар.

Тутушукчуна каннаган, тутушукчуна бижипкан совет кижип бүрүзүгү чүткүтү, элсн сорулгага күзөт-соруун делегейде кандыг-даа күш соксады ышдаас. Оңу ленинниг тул, совет Конституция туту сорук кижип турар.

Б. ХОВЕЦМЕЙ.

ЧЕТТИРДИВИС

Александр Иванович КАНУННИКОВКА

Ийи катат азым менде шоглап кээр, Идеедиг аңым сөзү сөгөл келди. Хылаалыг шынчыг, улап, эмиштерге, Кызыл тынныг элпип келди, амырадым. Көргөңгөң, оңал-остан азым кижэе Кежик чодут алдын тынныг чаалап бээр дөң,

Кестия-биле кезип турган экиртип каар Кедилд-даа мерген-дир сен, четтирдивис, Чүгү-биле харылаарын тыпас-тыр мен,

Чүс хар чурттап, совет чонга бараан болам! Кызыл чорур аңыл-аңым бүдүмчелди Кызыл артык бедлерин шын алдым. Канчаар өөрүп четтиргеним ам-даа сөгөдиг, Катат-катат, эңким сен алап боттуй, Кайгамчыгтыг Төзөн чуртка сөзүгүз Каш-даа удаа чайыналып маалым болуң! М. КОНГАР.

Титонун парламента конференциясы

БЕЛГРАД. (СЭТА). Яйно

хоройга Югославиянын на-ционал байырамы—респу-блика хуууну байырамы эр-тин турда, СФЮР-нун пре-зиденти И. Броз Титонун югослав болган даштыкы журналисттерин парламента конференциясына чугааы югослав парламента парламент-нын үнүн.

Корреспонденттерин ай-тырылган харылааңы, Ти-то Югославиянын өскө тур-тар-биле харылааңы чуга-ааңы. Социализм тургуз-турар Югославия чүгө со-циализм—эвас, харып өскө-даа бүгү чурттаарын инти-лел системадан хамаары-га чонка олар-биле эл эл ха-рылааңыг болурун күзээр деп, Тито дөңгөдөгөн.

Чехословакия болушун-нарын сонда делегейин коммунист шимчешкенин канчалдыр көрүп турар си-лер деп айтыраар, Тито мын-ча дэң: амы үеде ул байла-ды нарымдаа күзөтүп. Делегейин аңылчын шим-чешкениг болушун-биле эл калы аңылдыгы тур-густуна турар кылдыр ол байла-ды чотуучалыг болу-ру эдээр ужурут бис.

Совет Эвилели Югославияга

халдар деп турар диглеп, НАТО бодуктеринин чонгө-лүг даштыкы чугаалаар та-ралы турарын Тито шиптир-лэг бүтүзү шаккан. Ындыг чүс болу боттуй, канды-даа чылдааңын чок деп, Ти-то дөңгөдөгөн.

Совет Эвилели-биле болган социализм өскө-даа турттар-биле эл харылааңыг тур-тарыгче Африка чурттары-нын чүткүз салып турарын дугайында Судан агентиле-ди корреспонденттерин айты-рып салырга, оңу чотун на-шын күзөп деп ботал турар мен деп, Тито харылаан. «Олар-биле моон сонгаар-даа база чаагы харылааңыг турарыгче чүткүз салып ужурут бис»—деп, ол де-дөгөн.

КНО-нун Аймыл чок чорук Чөвүлгөңгө үндүргөн бүгү шиптирлерин Нарильдиң херекке албастышкан тура-рынын ужуру-була. Чоок-Чоон чүгө байдалга хама-арышкан айтырыгын ам-даа шиптирлестирерине ха-раалааңын илгерилеп, Тито чугаалаан. «Совет флоттуг бар турары ол айтырыгын шиптирлестирерине дуа болу-деп ботал турган, ычканган

ол дөңгөдөгөн байдалыга оңу таарымчалыг деп санап келген бис»—деп, Тито де-дөгөн. Совет-югослав харылааңы-нын перспективаларын дугайында айтырып салырга Совет Эвилелин удурутчу-ларын байыр чедирген те-деграммаларын алган Мен деп, Тито диниаткан. Ылаа «Югославия-биле бижык эл харылааңыг хохкыгачыг чүткүз чотууч шын болган боттуктур-биле илгерилет-тинген» деп, ол дөңгөдөгөн. Бүгү совет улустун чүткүз ол деп чүгө боттуктур мен деп, Тито аңаа немей чуга-лаан. «Идеология чорудузе-рин моон сонгаар-даа база ту-рап апар боор, индыг бола-даа бистер социализм куру-селер болуп бис, ычканган эл харылааңыг турарыг-рына олар, бистер-даа база сонурталдыг бис деп, ол оон ыңай чугаалаан.

КУДР-ниң ДХМ-иниң медеглели

ПХЕНЬЯН. (СЭТА). Көрейге хамаарыш-

кан айтырылган чугаалааңыг кыр-жыг кылдыр КУДР-ниң болган Мургуу Көрейниң төлөкчелерин КНО-га чалап келдирип болурун дугайында АКШ-тын мыйдышкыны-биле КНО-нун Коа Ассамблеянын бирин комитетинин ноябрь 27-де шиптирин буруу шаан, КУДР-ниң даштыкы херектер министрство ме-делеп чарып үндүргөн. Медегиле дөң-дөң турарын аңаар азыра, үк ком-теттин ол айтырыг талаа-биле үндүргөн дорамчалыг шиптиринде чугаала-жышкыныг КУДР чугаа чок кижип ужурут деп айтык-даа база, херек кырында оон ыңай КУДР-ниң төлө-лек-

чилерин аңаа кижип болуп арга чок болдуруа.

«Каттышкан Нацпарла Организацяны-нын принциптерин бестин чорчу ураа-на канарлаашкын болган көрөй улустун бү-түр эргениг хамагай халдаашкын» деп, ол шиптирин КУДР-ниң чааа шип-тирлэг буруу шаан болган хууу-аа-баа деп, медегиледе айтыкан.

КУДР-ниң чааа оон чотуучулуктуг болган төлөкчелер чонка, көрөй улус-туң эрге-ажыктарына удуз КНО калдыг-даа шиптир үндүр болза, оңу моон мурундаа-биле база-ла бир дөмөй, күш чок деп чарлаар деп, медегиледе чуга-лаан.

ВДР-ниң ДХМ-иниң медеглели

ХАНОЙ. (СЭТА). Хавайга

Бьетан Демократтыг Рес-публиканын даштыкы херек-тер министрствоууну ме-делелел чартаатымын үнүн. Сөгүтү үеде америк шиптир-листерин Лаоска боттааңы-кыларын күтпелдеринче болган хоран-хымытарын аңылдарымыс улаанган үл-дөдүгөр кылды турарын ол ме-делелде буруу шаанкан.

Америк реактивтиг бомба-лак-хыдыкын болган «В-52» самолёттар Лаостын патриот-тур фронтунуң контролдып турар дөңгөдөгөн бомба-лаар охтуп, хой чонугу суур-ларын, доорайларын частыр

октар-биле боозамышкан, бо чылдын ноябрь эгизинде бээр чүс-чүс ужудушкуну аңы-кымып келген. Американын моон чонугу хой черлерде хо-ран-хымытарын база хой удаа салып келген, оон түн-нелде хой кижилер аймы-га таварышкан болган тараа шөдөрү улуг югаралдыг болган деп, медегиледе чуга-лаан.

«Боттарынын Лаоска бол-ган Вьетнам аштырымын-кына таварышканын өжө-жөннөт дөң америк империалисттерин дайын үл-дөдүгөр оңа дериин күш-тедирген ол болган. Лаос-

тун бүрүн эргениг, хама-арышкан чоругуна, нейтралде-динге хамагай халдаашкын. Ыаас талаа-биле 1962 чы-лын Женева дугуружула-рын чонугу калчалык-биле чорчуп үнөп ол. Ук дугу-жулаарын күзөдүрп Нати-онал Штаттар хуулааңы турган болган»—деп, ме-делелде дөңгөдөгөн.

ВДР-ниң чааа Лаостун патриот фронтунуң поли-тиктиг программанын бурун-биле дөңгө, лаос аштырын чотуучалыг шиптирлестир-нин үндөп ол деп санап тур деп, медегиледе чуга-лаан.

Никсоннун база бир дузаланчызы

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). АКШ-

тың чаз чаааңын тур штаб-бажымы, Нью-Йорктун «Нер-гостиница» президент Никсон национал аймыл чок чорук айтырылганын тала-зы-биле бодуну дузалакчы-зынга Гарвард университетин профессор Гебри Кис-сингери томуйлаан дугайын диниаткан.

«Аймыл чок чорук айты-рыларын бүтү планнааңы-нын машинаын бүтүрү-биле элсн организастары, элсн кө-рү» Киссингери соругаы болуп. Президент биле ку-руне департаментинин бо-ла-ган камгала министрствоу-нун аразында харылаашы-рыгга аэвонзу херек кырында ол болуп деп, Никсон дөңгө-дөгөн.

«Национал аймыл чок чо-рук чөвүлгө чартыган, сайыраңгайыктыгын турар» деп, Никсон база айткан.

Национал аймыл чок чорук чөвүлгөнин кижипини-биле үргүчү ужуражып турар боор мен деп илгеп тур мен деп, Никсон оон май чугаалаан.

1956—60 чылдарга Гебри

Киссингер АКШ-тын штабтар начальниктарын комитети-нин чөвүлгөчиги турган. Ол 1961—1962 чылдарда нацио-нал аймыл чок чорук чөвү-лгө болган чөпсөлениши-кин дүжүренин, чөпсөлени-нишкын контролдыкчыларын талаа-биле агентилелди база консультанты. Профессор Киссингер— шериг айты-рыларын талаа-биле элсн хай номнарны, чүтүл-дөр

ни бижан, адролут чөпсөк стратегиянын теоретиги. Никсон кадрлар талаа-би-ле Киссингери дузалакчызы кылдыр Станфорд универси-тетин чанында Гувер институ-дун кол аңылдыкчыларын бирээри Ричард Аллени томуйлаан дугайын база чар-лаан.

Редактор К. К. КУДАЖИ.

КУЛЬТУРАДА

«Чадаганның» көргүзүү

Өвүр районун «Чадаган» агиткультбригадын бот-тыныгы артистери чонка чаа «Торгалыг» сохотун де-вискэринде малчын брига-дага болган сурунун чонуга концерттиг ааллап чораян. Ук концерттин программасында орус болган тыва композитор-ларнын чаа-чаа ырлары, тан-цылар база соун интермедия-лар бар. Бот-тыныгы композитор Мерген-Хереллиг «Чан-гыс хадым» деп ырызын дөң оолдарын куушени чонугу сонургалыг улуу-биле чаалап алган. Ол ышкан Кызылдын хөгжүм уулишенин практи-кант-дооучулар Донгак Эрес-оолдун, Монгуш Оюн-оол-дун, Ак-кыс Доржунуң, Раиса Болдуң талантынын көрүчүл-дөр чонугу сонургалыг-биле көргөнөр.

Республиканын алдарлыг «Четек» ансамблинин кир-жикчилери Донгак Эрес-оол биле Ак-кыс Доржунуң уду-ругаа-биле бөдүк күзөдөч-чилер «Адым» деп танцын чараш, тола болган шимчентир күзөткөнөр.

Районун Культура бажы-нын уран чүлү талаа-биле уду-ругу чүлү Надежда Куулар-нын өтүт, хохт үнү залда көрүчүлгөн диниитиг адыш чаксаакшынын чаа-лап ал турган. Тус черин чурттакчылары концерттин киржикчилерине уран чүлүгө моон-даа сонгаар улуг-улуг челишкениг болурун күзө-лөшкөн, ам база катат чаа программалыг ааллап келирин дилээнөр.

Д. САНЧЫ.

БАЙЫРАЛ КЕЖЭЗИНГЕ

Бай-Тайга районун Кул-тура бажынын уран чүлү болу-тургай Совет Конституция хунуге тураскааткан концер-тиг белекчиге. Чаа програм-малыг ол соун концертти чонга ам көргүзүп эгелен. Уран чүлү артисттерин баштайгы концерттин Кызыл-Дог суруну чону көргөн. Декабрь 2-де Бай-Тал суруну чурттакчы-ларгага көргүсөн.

Концерте 40 ажыг кижип кижип чоруп турар. Кызыл-дын «Четек» ансамблинин киржикчилери болган респу-бликанын уран-чүлү уулише-ниниң суруулары ол концер-тиг белекчиге илгелдиги киришкен.

Композитор Алексей Чыргал-оолдун «Ленин»— партия»— деп ырыга алааңын уран-чүлү артистери дөң үнө че-

лишкенин-биле ырап күе-сепип турар. Концерттиг про-граммасы байлап болган со-лун. Ону район төвүнүн чур-такчылары Совет Конститу-циянын байыраал кежээинде көөрдөр.

Республиканын хөгжүм-шин театрынын аңыл артистери-нин бөдүрү А. Антасколыкин «Марс шөлү» деп шизини. Улуг-Хем районун Ийи-Тал суруга көргүсөн.

М. СТАЛ-ООЛ.

Дыштанылга хуннеринде...

ДЕКАБРЬ 5-ТЕ. Бо чылды кышын, спортту сезонну аңа-ла тураскааткан эр улустун 4—база—5, херозең улустун